

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.10413128>

Accepted: 10.12.2023

Türk İnsaniyetçilik Politikasında Somali Örneği

The Case of Somalia in Turkish Humanitarianism Policy

Hüseyin AYTUN

İstanbul Gelişim Üniversitesi

huseyinaytun2@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9202-4186>

Rahmat ULLAH

İstanbul Gelişim Üniversitesi

rullah@gelisim.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1548-5966>

Özet

Bu makalenin amacı, yardım anlayışı ve insaniyetçiliğin Türk dış politikasındaki yerini ve Türkiye-Somali ilişkilerinin günümüzdeki durumunu analiz etmek, değişen dünya düzeninde Türkiye'nin Afrika'daki açılım politikasını da Somali özelinde ele almaktır. Çalışmada Türkiye'nin Somali üzerindeki yardımlarının diğer büyük devletlere göre daha kısıtlı olmasına rağmen daha olumlu etkiler uyandırdığı görülmüştür. Bunun sebebi olarak ise ortak tarih, aynı dine mensup olunması ve sömürgecilik geçmişinin olmaması gibi etkenlerin insaniyetçilik kavramının Türkiye dış politikasında diğer devletlere göre farklı şekilde yorumlanması olduğu anlaşılmıştır. İnsaniyetçilik Kavramı çerçevesinde içerik analiz yöntemiyle hazırlanan bu makalede Türkiye'nin yardım yaparken bireyselliği seçmesinin beraberinde getirdiği olumlu-olumsuz etkiler sonucu olarak uluslararası arenada aldığı tepkilerin yanı sıra Somali ulus gücünün yapılandırılmasında son derece aktif olmasının getirdiği sonuçlar da ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Somali, İnsaniyetçilik, İnsani Yardım, Dış Politika.

Abstract

The aim of this article is to analyse the place of aid and humanitarianism in Turkish foreign policy and the current situation of Turkey-Somalia relations, and to discuss Turkey's opening policy in Africa in the changing world order with a special focus on Somalia. In the study, it has been observed that Turkey's aid to Somalia has more positive effects although it is more limited compared to other big states. The reason for this is that factors such as common history, belonging to the same religion and the absence of a colonial past are understood to be the different interpretation of the concept of humanitarianism in Turkey's foreign policy compared to other

states. In this article, which was prepared with the content analysis method within the framework of the concept of humanitarianism, the positive and negative effects of Turkey's choice of individualism while providing aid, as well as the reactions it received in the international arena as a result of its positive and negative effects, as well as the results of being extremely active in the structuring of the Somali nation power are also discussed.

Keywords: Turkey, Somalia, Humanitarianism, Humanitarian Aid, Foreign Policy.

1. GİRİŞ

İnsaniyetçilik, kelime anlamı gereği hümanizmi temsil eden bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Solferino Savaşı sonrasında anlam kazanmaya başlayan insaniyetçilik kavramı, zaman içerisinde yaşanan krizlere karşı gerek devlet olarak gerekse de uluslararası veya sivil toplum kuruluşu (STK) olarak kurumsal girişimlerle birlikte şekillenmiştir.

İnsaniyetçilik kavramının teoride fikir birliğine varılmış bir tanımı bulunsa da pratikte yapılan yardımların niyeti ve samimiyeti bağlamında ne yazık ki fikir birliğine tam olarak varılamamıştır. Tam bu noktada ise Türk Usulü Yardım Anlayışı karşımıza çıkmaktadır. Bilindiği gibi, Soğuk Savaş sadece bipolar bir çatışmadan ziyade, tüm dünyayı etkisi altına alan bir olgudur ve elbette ki Soğuk Savaş'ın etkilediği devletlerden biri de Türkiye'dir.

Türkiye, Soğuk Savaş'ın izole edici etkisinden kurtulduktan sonra daha etkin roller almak adına verdiği mücadele için en doğru yerin Afrika kıtası olduğunun farkına 1998 yılında varmıştır. Bunun sonucunda ise Afrika Açılım Eylem Planı oluşturulmuştur. Plan her ne kadar teorik açıdan yapılmış olsa da, pratik açıdan uygulanması için zaman kollanmış, beklenen vaktin 2002'deki Adalet Kalkınma Partisi (AKP) seçimleri ile geldiğini anlaşılmıştır.

Somali Krizi, insaniyetçilik kavramı için en önemli olgu olan “insani yardımların uygulanmasındaki samimiyet” bağlamında eleştirilerin ortaya çıktığı önemli bir olaydır. İlginç olan, eleştirinin büyük bir kısmının uluslararası toplumdan değil, Somali halkından gelmesidir. Hem ortak din bağları hem de emperyalist geçmişinin olmaması gerekçeleriyle krizi fırsata çevirmeyi başaran Türkiye, “Türk Usulü Yardım Anlayışı” aracılığıyla Somali'de ses getirebilmiştir. Her ne kadar Türkiye devletinin yardımları ve koordine yeteneği azımsanamayacak olsa da, Türk Usulü Yardım Anlayışı sadece devlet yardımlarıyla sınırlı değildir. İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı (İHH), Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) gibi birçok kuruluş yardımlara oldukça katkıda bulunmuş, Türkiye'nin Somali halkına yardım götürmesi ve en önemlisi halkın yardımlardan istifade edebilmesi konusunda tabiri caizse el ayak olmuştur. Somali halkının hoşnut olmasının belki de en önemli sebebi, yardımların herhangi bir aracı ile değil direkt olarak ulaştırılmasıdır. Bu sayede hem yardımlar güvenli bir şekilde ihtiyaç sahiplerine ulaşmış hem de Somalilerin de Türkleri tanıması açısından bir fırsat olmuştur. Bu doğrultuda yardımların bağımsız ve birinci elden teslim edilmesi, Türkiye'nin Somali'deki varlığı için büyük önem taşımaktadır.

Çalışmada Türkiye'nin Somali'ye yönelik politikalarının neler olduğu Türk usulü yardım anlayışının insaniyetçilik kavramı ışığında ne anlama geldiği ve bölgedeki Türk varlığının Somaliler için ne ifade ettiğini incelenmiştir. Çalışmanın ana verileri ikincil kaynaklardan alınmış

olup, konuyla alakalı olarak makale, faaliyet raporları ve gazete yayınlarından faydalanılmıştır. Toplanan veriler içerik analiz metoduyla açıklanarak sonuçlara varılmıştır.

2. İnsaniyetçilik Kavramı ve Gelişimi

İnsaniyetçilik uluslararası hukuk, dayanışma ve insani yardım dâhil olmak üzere, yardım politikaları bağlamındaki uygulama alanıdır. İnsaniyetçilik kelime anlamından da anlaşıldığı üzere insan merkezlidir ve her türlü çıkarı reddeden bir kavramdır. İnsaniyetçilik üç temel etiği içermektedir: Birincisi, İnsani zorunluluk (*Humanitarian Imperative*) ilkesi, nerede olursa olsun insan acısının önlenmesi ve hafifletilmesidir. İkincisi olan Tarafsızlık (*Neutrality*), herkesin güvenini kazanmak için düşmanlığa taraf olmama ve siyasi, ırksal, dini nedenli çatışmalara girilmemesidir. Sonuncusu olan Ayrım Gözetmeme (*Impartiality*) ise milliyet, ırk, dini inanç, sınıf, siyasi düşünce gibi farklılıklara göre ayırt etmeden, en önce zaruri ihtiyaçlara öncelik vererek insanın acısını hafifletmektir (Özerdem, 2016: 130). İnsaniyetçilik kavramının ilk ortaya çıkması 18. yüzyıla denk gelmektedir. Aydınlanma Çağının bir sonucu olarak ortaya çıkan insaniyetçilik, ilk olarak temelinde “geri kalmış olanları medeni hale getirmek” düşüncesini barındırmıştır. Kavramın şekillenmesinde hayırsever faaliyetler de önemli boyutta rol almışlardır.

19. yüzyıldaki savaşlar da insaniyetçiliğin gelişiminde önem arz etmektedir. Özellikle, 1859'daki Solferino Harbi sırasında yaralanan askerlerden etkilenen Henry Dunant, 1863'te Uluslararası Kızılhaç Komitesi'ni kurmuştur. Devamında ise 20. yüzyılda İnsancıl hukukun sağlanması için modern savaş yasaları 1899, 1907 ve 1949 Cenevre sözleşmeleri kapsamında oluşturulmuştur. Uluslararası toplum içerisinde insaniyetçiliğin meşru olması hakkında fikir birliği olduğunu söylemek mümkündür. Uluslararası İnsancıl Hukuk, sahip olduğu normlar ile Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararlarına atıfta bulunmaktadır. Her ne kadar insaniyetçilik, apolitik ve tarafsız bir kavram olarak belirse de batı-merkezli olmasıyla birlikte Uluslararası Toplum olarak tanımlanan aktör tarafından az gelişmiş toplumlara yardım etmek gerekçesiyle, kendi değerlerini empoze ederek “liberal” müdahalelere zemin oluşturmaktadır (Özerdem, 2016: 131).

İnsaniyetçilik kavramı kendi etikleri çerçevesinde, politik olmaya karşıdır ve bu bağlamda iyiliksever düşünce ve niyetin bir meyvesi olarak görülmektedir. 1960-1970'lerdeki insaniyetçilik anlayışı, “savaş ve fakirlik nedeniyle yaşanan mağduriyetlerin giderilmesi ve acıların dindirilmesi” yolunda çözüm bulmak amacıyla kurulmuş Sivil Toplum Kuruluşlarına ön ayak olmuştur(Özerdem, 2016: 132). Dahası, STK'lar sadece yardım etmekle kalmayıp insan haklarını gözetken örgütlere dönüşmüşlerdir. Özellikle iç savaşlarda sıklıkla karşılaşılan uygulama alanındaki güçlüklerin artmasıyla birlikte, 1990'larda insani yardım ilkelerine daha fazla önem verilmeye başlanmıştır. Brown Üniversitesi'nin “Tedbirlilik Prensipleri” ve Sphere Projesi'nin “İnsani Yardım İlkeleri ve Kılavuzu”, bu önemin sonucu olarak ortaya çıkan teşebbüslerdir.

İnsani yardımlar, Soğuk Savaş ve sonrasında önemli bir artış göstermiştir. İnsani yardımlara ayrılan bütçe artmış, özellikle OECD ülkeleri finansal anlamda büyük kaynaklar olmuştur (Özerdem, 2016: 132). 1990'lardaki gelen anlayış sadece insan haklarının gözetilmesiyle yetinmemiş, buna ek olarak askeri, diplomatik yaklaşımları ve dolayısıyla insan haklarının askeri barış operasyonları aracılığıyla korunmasını beraberinde getirmiştir.

1993 yılındaki Somali iç savaşından mağdur olan halka yardımların ulaşabilmesi amacıyla, BM gözetiminde General Çevik Bir yönetiminde askeri operasyonlar düzenlenmiş, fakat operasyonlar sırasında silahlı kuvvetlerin Somali'deki silahlı kuvvetler tarafından saldırıya uğratılması uluslararası toplumun şevkinin kırılmasına sebep olmuştur (Clarke & Herbst, 1996). Somali'ye düzenlenen operasyon, daha sonraki yıllarda uluslararası toplumun, insani krizlere siyasi çözümlerden ziyade daha düşük ortak paydada insani yardıma yönelmesine sebep olmuştur. "İnsani yardımlara devam etmek fakat siyasetten kaçınmak" şeklinde özetlenebilecek bu yeni insani yaklaşımın, 1994 yılında Ruanda'da yaşanan soykırımın ve sonrasında yaşananların trajik sonuçlarına katkıda bulunması ve bu durumun Kongo- Goma'da insani yardım operasyonlarındaki hatalarla pekişmesiyle, yapılan yardımlar uluslararası arenada eleştiriye uğramıştır. Bu olaylar insani yardımın her zaman fayda sağlamadığı ve bazen kriz mağdurlarının bu yardım programlarından gerçekten zarar görebileceği konusunda örnek teşkil etmiştir. 1995'te Bosna'ya yapılan askeri müdahalenin olumlu karşılanması ise insaniyetçilik anlayışının farklı bir boyut kazanmasına yol açmıştır.

20. yüzyılın sonuna gelindiğinde karşılaşılan tablo, yeni çerçevede insani yardım ile siyaset arasındaki kafa karışıklığı ve bu nedenle bazı tarafların insani yardım eksikliğidir. Afganistan ve Irak'ta insan haklarının korunması için yapılan savaşlarda insani yardım ilkeleri sık sık ihlal edilmeye başlanmıştır. Yine de Aralık 2004'teki Hint Okyanusu tsunami felaketinden sonraki başarı, çatışmadan etkilenen bölgelere kıyasla "doğal afetlerde" insani yardım ilkelerinin uygulanmasının nispeten kolay olduğunu göstermiştir (Özerdem, 2016: 134). Günümüzde ise 2011 yılından beri süren Suriye iç savaşında 1993'teki Somali müdahalesi sonrasındaki ortamda olduğu gibi siyasi bir çözüm yerine insani yardım sağlayarak krize cevap vermeye çalışılmaktadır.

3. Türk Dış Politikasında İnsaniyetçilik ve İnsani Diplomasi

Son 30 yıldır Türkiye, Orta Asya'dan Balkanlar ve Orta Doğu'ya kadar büyük bir kapsamda siyasi etkisini artırmanın yollarını aramıştır. Çatışma arabuluculuğuna ve insani yardıma dâhil olmuş, kalkınma ve genel olarak uluslararası ilişkilerde daha aktif rol almaya başlamıştır. Dahası, BM barışı koruma operasyonlarında liderliği üstlenen Türkiye, özellikle Afrika'da insaniyetçilik namına yapılan çalışmalara ön ayak olan bir ülkeye dönüşmüştür (Türkiye Dışişleri Bakanlığı, 2014). Türkiye her ne kadar 1999'daki NATO'nun Kosova müdahalesi ve Afganistan'daki barışı inşa etme çabalarında etkin roller oynamış olsa da, asıl kilit nokta 2002'de genel seçimlerde Adalet Kalkınma Partisi'nin birinci parti olmasıdır. AKP yönetiminde dış politikada yeni bir boyut kazanan Türkiye, zamanın Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan yönetiminde yaptığı politikaların sonucu olarak insani ve acil durum krizlerine müdahalede daha güvenilir bir ülke olmaya başlamıştır.

2009'da Ahmet Davutoğlu ile biçimlenen Türk dış politikası, uluslararası ilişkilerde diğer aktörler için büyük bir sürpriz olmuştur. Öyle ki, önceden Osmanlı yönetimindeki bölgede siyasi etkisini yeniden canlandıran Türkiye'nin izlediği insaniyetçi politikalar "neo-Osmanlılık" olarak adlandırılmıştır (Bingöl Mcdonald, 2012: 102). 2002 sonrası izlenen politikalar sonucu olarak Türkiye, kendi başına kararlar alabilen ve bulunduğu coğrafyanın avantajlarını etkin bir şekilde kullanabilen bir ülke halini almıştır.

Türkiye'nin 2010'lu yıllarla birlikte özellikle Müslüman ülkelerde insani yardım ve barışı tesis etme faaliyetlerine artan ilgisi konusunda sıklıkla öne sürülen argümanlardan bazıları, AKP'nin Müslüman kökleriyle alakalı olduğudur (Çevik & Seib, 2015: 5). Bazı argümanlarda ise "Neo-Osmanlılık" temasında, Türkiye'nin başta Ortadoğu ve dünyada barışı tesis etme konularına artan ilgisinin Erdoğan'ın "İslam dünyasının lideri" olma isteği nedeniyle olduğu öne sürülmüştür (Iskenderov, 2016). Türkiye, sadece İslami ülkelere odaklanmak yerine "insaniyetçilik anlayışı" gereğince din, dil, ırk ayrımı gözetmeksizin tüm ülkeler adına farkındalık oluşturmayı hedef haline getirmiştir. Ahmet Davutoğlu'nun insani diplomasi hakkındaki şu sözleri de bunu kanıtlar niteliktedir:

Realist, idealist ayrımı görünürde yaşanan bu ayrımların ötesinde, yumuşak güç, sert güç ayrımlarının ötesinde insan odaklı bir diplomasi döneminin başlaması gerekir. Bütün insanlığı ilgilendiren çevre politikalarından, bütün insanlığın geleceğini ilgilendiren enerji politikalarından küresel politika bağlamında olduğu kadar gıda programlarına, her bir insanın onurunun başlı başına bütün insanlığa eşit olduğu anlayışıyla bir yeni diplomasi dili geliştirme ihtiyacı var. Türkiye olarak biz buna öncülük etmeye kararlıyız. Ve devletimize biçtiğimiz rol... Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni müşfik ve muktedir bir devlet olarak inşa etmek(tir). Müşfik olacaksınız ki vicdanınızın nerelere gitmesi gerektiğini, nerelere ulaşması gerektiğini vicdanınız size söylesin. Eğer bunlardan biri eksik olursa ya zulümdür ya da aciziyettir. İşte insani diplomasiden kastettiğimiz bu (Türkiye Dışişleri Bakanlığı, 2013).

Görülüyor ki, Davutoğlu'nun insani diplomasiye yaklaşımı, vicdan ve güç arasında bir denge kurma temellidir ve Türkiye'nin insani politikalarını bu dış politika çerçevesine entegre etmeyi, yani Türkiye'nin diplomatik, insani ve ekonomik çıkarlarını kullanmayı amaçlamaktadır. Türk dış politikasındaki bu gelişmelerin, halka yansıdığını söylemek mümkündür.

Buna örnek olarak Somali'de ve Myanmar'da bulunan Arakan'lı Müslümanlara yapılan bağışlardaki ilgi artışı gösterilebilir. Türkiye'nin insani yardım, barış inşası ve çatışma sonrası yeniden yapılanma konusunda küresel platformun yeni üyesi olduğunu söylemek doğrudur; ancak Türkiye'nin gerek halkın gerekse STK'ların desteğiyle, diğer devletlere bağlı kalmadan etkin bir aktör olma rolüne kolayca büründüğü gerçektir. Geleneksel bağış yapan ülkeler ve kuruluşlara nazaran Türkiye'nin finansal potansiyeli daha düşüktür; fakat Türk yardımının farkı çatışmadan etkilenen topluluklarla doğrudan işbirliği yapan ülkelere biri olması yerel topluluklarda güven sağlamıştır (Özerdem, 2016: 144). Yardımın tatmin edici şekilde, çatışmadan mağdur kalmış insanların en önemli ihtiyaçları üzerinde yoğunlaşması ve bunun bir fedakârlık sorumluluğu ile yapılması hedef ülkelerin Türk varlığını benimsemelerini sağlayan en önemli etkidir. İnsani yardımın diğer ticari, kültürel ve diplomatik ilişkilerle koordine halde uygulanması da bu süreci daha da kısa ve etkili hale getirmiştir.

4. Somali 'deki Uzun Süreli Kriz: Nedenleri ve Etkileri

Somali'de krizin uzun sürmesinin birçok nedeni bulunsa da ana sebepler sömürge mirasının getirdiği olumsuzluklar, Somali'deki devlet inşasının başarısız olması, BM'nin müdahalede yetersiz kalması ve nihayet terördür. Somali, 1960 yılında İngiliz-İtalyan sömürgelerinden bağımsızlığını almayı başarmıştır. Ülke 1969 yılında Siad Barre yönetimine kadar birçok çatışmaya

sahne olduysa da Siad Barre'nin diktatörlüğü döneminde bir nebze de olsa istikrara kavuşmuştur. Diktatörlüğün sona ermesinin ardından başkent Mogadişu Etiyopya tarafından işgal edilmiş ve kamuya ait olan ya da özel mülk olan mallar tahrip edilmiştir. Olayların sonucu olarak 1 milyon insan mülteci olarak göç etmek zorunda kalmış, 5 milyon Somalili ise açlık sorunu ile karşı karşıya kalmıştır (UN, 2003). Ayrıca yaşanan kriz sonucunda 300,000 kişi yaşamını yitirmiştir. Diktatör otoritenin yıkılması sonrası istikrarsızlık Somali'de uzun sürmüştür. Aşiretler arasındaki iktidar mücadelesi, aslında 20 yılı aşkın bir süredir siyasi iktidarın kurulamamasının temel sebebi olmuştur (Özkan, 2014: 19). Bu mücadele sırasında devlet kurumları çalışamaz hale gelmiş ve ülkeye anarşi ortamı yerleşmiştir.

Oluşan felaket ortamı BM'yi müdahaleye sevk etmiş ve buna paralel olarak ülkeye heyet gönderilmiştir. Aşiret reisleriyle yapılan toplantılar sonucu ülkede BM'nin güvenlik personeli bulundurması kararlaştırılmıştır. Somali'ye UNUSOM (Birleşmiş Milletler Somali Operasyonu) gelmiş fakat istikrar sağlamadaki çabası yetersiz kalmıştır. Sonrasında ABD liderliğinde UNITAF ve BM tarafından UMISOM II kurulsa da bu çabalar Somali halkı tarafından "art niyetli" olarak algılanmış ve halktan tepki almıştır. 1993'te 18 Amerikan askerinin öldürülmesi sonucu başta ABD olmak üzere birçok ülke askerlerini geri çağırarak, böylece BM her ne kadar yardım konusunda başarılı sayılsa da, güvenlik ve istikrarı tesis etme konusunda başarısız kalmıştır (Lewis, 2002). Bunun sonucunda anarşi ortamı Somali'de varlığını sürdürmüş bazı bölgeler özerk yönetim oluşturmuşlardır. 1991'den beri iç savaş, yoksulluk, kuraklık gibi sorunlarla iç içe olan Somali günümüzde başarısız devlet (*failed state*) olarak sınıflandırılmaktadır. Sağlık, eğitim ve diğer sektörlerde altyapı çalışmaları yapılamamakta ve dolayısıyla halk da hizmete erişememektedir. 2000 yılında önde gelen 4 kabilesinin de içinde bulunduğu geçici bir hükümet kurulmuş, fakat yerel ve milli anlamda yönetsel bir yapı sağlanamamıştır. Bu yapıya en büyük tepki ise İslami Mahkemeler Birliği'nden (İMB) gelmiştir (Barnes & Hassan, 2007: 153). İMB, işbirlikçi olmakla suçlayarak Batı destekli geçici federal hükümete karşı çıkmıştır. Şeriat kanunları uygulaması sebebiyle de başta İslamcılar olmak üzere kabile ve silahlı grupların da desteğini almıştır.

Ülkenin yönetimini güneyden başlamak suretiyle ele geçiren İMB, sonuç olarak verdiği mücadeleyi de kazanmıştır. 2006'da İMB'nin yönetimi ele geçirmesi sonucunda Somali'de bazı iyileşmeler görülmüş ve başkentte hayatın normale dönmeye başladığı tespit edilmiştir. Geçici Federal Hükümet ve İMB'nin mutabakatı doğrultusunda ülkede ateşkes ilan edilmiş, güvenliğinin sağlanması adına ordunun ortaklaşa yönetimi kararı alınmıştır. Fakat bir süre sonra Geçici Federal Hükümet İMB'nin dış ülkelere yardım aldığını, ABD ise İMB'nin El-Kaide ile bağı olduğunu öne sürmüşlerdir.

2006-2009 yılları arasında Etiyopya'nın ABD yardımıyla giriştiği operasyonlar sonucunda, Somali'de dengeler tamamen bozulmuş, insani felaketler ve güç dengelerinin değişmesi ortaya çıkmıştır. (Çelenk, 2021: 70). 2007'de İMB'nin silahlı bölümü yeni bir El-kaide oluşumu olan El-Şebab örgütünü kurmuştur (Özkan, 2014: 22). Bunun sonucunda ülkede iç savaş yeniden başlamış ve Geçici Federal Hükümet ülkede kontrolü sağlamakta yetersiz kalmıştır. Nitekim oluşan iktidar boşluğu radikal dağınmış bir yönetime sahip El-Şebab örgütü tarafından kapatılmıştır.

Her ne kadar ülkeye dış müdahalede bulunulması sebebiyle El-Şebab örgütü ortaya çıkmış olsa da El-Şebab örgütünün oluşması ülkedeki kriz ortamının devam etmesi nedenlidir. Aslında, El-Şebab örgütü yaptığı eylemlerle birlikte güvenlik konusunda bir etki olarak algılsa bile, aynı zamanda

El-Şebab büyük resimde ülke içinde radikal oluşumların en büyük belirtilerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. El-Şebab ile birlikte Somali silah, uyuşturucu kaçakçılığı ve insan ticareti gibi suçların şebekesi haline gelmiştir ve bu suçlara deniz haydutluğu da dâhil edilebilmektedir (Batır, 2017: 96). 2008 yılı ile birlikte, Somali'nin en çok gündeme geldiği konulardan biri deniz haydutluğudur. Gemi kaçırma olaylarının asıl sebebinin iç savaşa mali yardım sağlamak olduğu bilinmektedir (Akpınarlı, 2009: 49).

Örgütün finansal geliri ile insan kaynakları arasında paralellik mevcuttur, çünkü finansal desteği sağlayanlar aynı zamanda militan da temin etmektedir. Finansal gelirler çoğunlukla Somali diasporası, Somalili kabileler ve diğer desteklerden sağlanmaktadır. Son zamanlarda ise yeni süreç ile uluslararası arenada barış çabalarının sonucu olarak, huzura kavuşan Somali'nin diasporası ve az da olsa rahatlayan Somali halkı örgüte destek vermek konusunda kararsız olmaya başlamıştır (Vidino vd., 2010). Batılı devletlerin en önemli argümanı, örgütün Somali'ye gelen yardımlara el koyması dağıtımlarına koyduğu engeldir. El-Şebab iki yıllık işgale olan tutumu Somali'den alınan toprakların geri kazanılması konusundaki tepkisi nedeniyle başta gençler olmak üzere Somali halkından büyük ilgi görmüştür (Yılmaz, 2014, s. 35). El-Şebab günümüzde de ülkedeki çoğu gruptan daha fazla olarak Putland, Somaliland gibi birçok bölgeyi kontrol etmektedir.

El-Şebab'ın küresel tehdit halini alması ve tanımlanan hedeflere odaklanması, bunlara yapılan saldırılarda çoğunlukla intihar bombacılarını kullanması ve El Kaide örgütüne olan bağıyla alakalıdır. 2012 yılından bu yana El-Şebab, Amerika'nın "Özellikle Tasnif Edilmiş Küresel Terör Örgütü" listesinde bulunmaktadır. Ayrıca örgüt liderlerinin isimleri "Adalet İçin Ödüller" programına eklenerek örgüt üyelerini yakalayanların ödüllendirileceği duyurulmuştur (BBC, 2009).

Mali açıdan da kötü bir durumda olan Somali'de kişi başına düşen gayrisafi yurtiçi hasıla 2016 senesinde 450 dolardır. Her ne kadar finansal gelirler 2012 yılından itibaren artış göstermekte ise de halkın ihtiyacını karşılamak düzeyine göre oldukça düşüktür. Öyle ki gelirlerin %85 kadarı yönetim ve güvenlik masrafları için kullanılmaktadır. Buna karşın eğitim sağlık gibi sosyal ihtiyaçlar için ayrılan bütçe gelirlerin sadece %10'udur. Uluslararası toplumun ise yapması gereken yardımların %32'lik kısmı başarıyla sonuçlanmıştır (World Bank, 2021).

5. Türkiye'nin Somali Politikası

Türkiye'nin Somali ve diğer Afrika devletleriyle olan ilişkisi sadece Türkiye Cumhuriyeti ile sınırlı değildir. Osmanlı devleti de Afrika ülkeleriyle sıcak ilişkilerde bulunmuştur. Fakat her ne kadar Osmanlı ile ilişkiler olsa da dış politikada modern anlamda ilişkiler Mustafa Kemal Atatürk ile 1923'te başlamıştır. Özellikle aynı dine mensup olan iki devlet ve her iki ülkenin de emperyalist devletlere karşı olan tutumu Somali ve Türkiye'nin yakınlaşmasına olanak sağlamıştır.

Türkiye-Somali ilişkilerini etkileyen en önemli olaylardan biri 2002'de Somali'de oluşturulan Federal Geçiş Hükümeti'nin kurulmasıdır. Türkiye bu sayede Somali'ye yardım yapabilme fırsatı bulmuş ve bu sayede Türk-Somali ilişkileri hızla gelişmeye başlamıştır. Türkiye'de 2002'den bu yana dış politikada küreselleşmeye verilen önem artmıştır. İnsaniyetçilik anlayışı ve bağlamında izlenen insani diplomasi, Türkiye'nin dış politikasında küreselleşmeye giden yolda önemli araçlardandır. Somali örneğinde gördüğümüz gibi, Türk siyasetinde uluslararası arenada gelişen

krizlerin kendini gösterebilme amaçlı fırsat olarak değerlendirilmesi kaçınılmaz olarak görülmektedir. 2001 yılında Ahmet Davutoğlu tarafından yayımlanan “Stratejik Derinlik: Türkiye’nin Uluslararası konumu” adlı kitabında Türkiye’nin Afrika politikasını yeniden gözden geçirmesinin gerekli olduğuna dikkat çekmiştir (Davutoğlu, 2001: 208). 2003 yılında hazırlanan stratejiler doğrultusunda ekonomik ilişkiler güçlenmeye başlamıştır. Buna paralel olarak ise 2005 yılı “Afrika Yılı” olarak duyurulmuştur. Bunun yanında Türkiye Afrika Birliği’nden gözlemci statüsü kazanmıştır.

2011 yılına kadar olan zaman diliminde Somali-Türkiye ilişkilerinin çok düşük seviyede olduğu bilinmektedir. 2011’deki kuraklıkla birlikte, Afrika Boynuzu’nda 12.4 milyon civarı insan mağdur duruma düşmüştür. Bu sayısının 4 milyon kadarı da Somali’dedir. 1 milyon kadar insanın durumunun ise hayati önem taşıdığı bilinmektedir. Türkiye ise meydana gelen felakete tepkisiz kalmak yerine Afrika açılım politikası bağlamında insani yardımlarla birlikte, daha kapsamlı çözümlerle destekte bulunmaya başlamıştır. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA) ve STK’larla birçok insani faaliyetlerde rol alan Türkiye, yapılan ziyaretler ile birlikte diplomasi alanında da Somali ile ilişkileri oldukça geliştirmiştir (Alegöz, 2013: 64). Her ne kadar yardımlar büyük önem taşısa da, Türkiye’nin küreselleşme konusundaki en büyük atılımları ziyaretlerle olmuştur. Zamanın Başbakanı Erdoğan’ın 2005 yılının mart ayında Etiyopya ve sonrasında Güney Afrika’ya gitmesi, özellikle Afrika kıtasında nüfuzun artması hususunda önemlidir. Buna ek olarak 2011’de dönemin başbakanı Erdoğan’ın Somali’ye ziyareti, ayrıca Erdoğan’ın “son 20 yılda Afrika kıtası dışından Somali’yi ziyaret eden ilk lider” olması halkın Türkiye’ye olan ilgisinin artmasına sebep olmuştur. Ziyaret sonrası Mogadişu’da Türk büyükelçiliği açılmıştır. Kızılay, TİKA gibi kuruluşlar da Somali’de yardım ve hizmet alanlarında aktifleşmişlerdir. Somali, Türkiye’yi 20 yıllık diplomatik ilişkilerin yeniden inşa edilmesiyle önemli bir müttefik olarak kabul etmektedir (Alegöz, 2013: 66). Günümüzde, Somali’deki en büyük problemlerden biri güvenlidir. Bu bağlamda, Türkiye ve Somali arasındaki bir takım işbirlikleri kapsamında askeri anlaşmalar da yapılmıştır.

2011’deki Erdoğan’ın ziyaretinin halk tarafından oldukça samimi ziyaret olarak anlaşılması, Türk yardım kurumlarının diğer aktörlere nazaran daha çok etki yapması, Türkiye’nin yabancı devletler gibi Somali tarihinde kötü bir imaja sahip olmaması gibi nedenler Türkiye’nin diğer devletlere nazaran Somali’de daha fazla itibar görmesini sağlamıştır. Finansal açıdan insani yardımlar diğer devletler seviyesine ulaşmasa da 2011’deki açlık krizine zamanında gelen yardımlar, Somali halkında Türkiye’nin etkisinin artmasına yardımcı olmaktadır. Somalilerin görüşleri Türkiye’nin pek fazla bir katkıda bulunamadığı fakat getirdiği en önemli şeyin “inanç” olduğu yönündedir. Buna ek olarak Somali Başbakanı Abdiweli Muhammed Ali, II. Somali Konferansı’nda Türk yardımlarının zamanında olması hakkında “Kutsal Kâse” olarak tasvir yapmıştır (Ulus, 2012). İkili ilişkilerin artmasının en önemli kanıtlarından biri de Somali Cumhurbaşkanı Hasan Şeyh Mahmud’un ilk yurt dışı teması olarak Ankara’yı seçmesidir.

İzmir organizasyonuna katılan Somali Başbakanı Abdiweli Muhammed Ali, Türkiye ve Somali arasındaki ilişkilerin, 500 yıllık bir geçmişe sahip olduğunu söylemiştir (Haberler.com, 2013). Anlaşıldığı üzere, ikili ilişkilerin kısa sürede artmasında Türkiye’nin, Somali’ye yönelik yardımlarına yeni bir boyut kazandırması kilit rol oynamıştır. Geliştirilen yeni strateji ve izlenen insani diplomasi politikasının meyvelerini alması açısından etkisi büyüktür.

6. Türkiye'nin Somali'deki Yardım Çalışmaları

Son yıllarda, Türkiye'nin Somali'ye yönelik faaliyetlerinin genelleşmiş bir halde insani yardım olarak nitelendirilmesi, devletin ve STK'ların aktiviteleri dikkate alındığında eksik bir tanım olarak karşımıza çıkmaktadır. Nedeni ise bölgede yapılan faaliyetlerin temel ihtiyaçların sağlanmasıyla birlikte insani yardımların çok daha ileri bir seviyeye taşınmış olmasıdır (Alegöz, 2013: 68). Yardımların çok boyutlu bir hal alması sebebiyle, Türkiye'nin Somali'de izlediği siyasetin insani diplomasi olarak isimlendirilmesi daha yerinde bir ifadedir. Somali'deki insani diplomasi 3 maddeye ayrılabilir: Temel ihtiyaçların temini, insani destek olarak altyapı imkânı sağlanması gibi uzun hedeflerin hayata geçirilmesi ve son olarak ritmik diplomasi kapsamında Somali sorununun dünyaya açılması. Maddelerin hemen hepsinde Türkiye STK ve devlet kurumları büyük rol oynamaktadırlar. Türk insani diplomasi politikası kapsamında devlet kurumları büyük bir öneme sahip olsalar da sorumluluk paylaşımı açısından STK'lar da ayrı bir önem arz etmektedir. Sivil toplum kuruluşlarıyla ihtiyaç sahibi insanlara yönelik yardımlar yoğun biçimde devam etmektedir. STK'ların yardım miktarı 2016'da 2015 yılına nazaran %38 oranında artarak 655 milyon dolar civarına ulaşmıştır. (TİKA, 2016: 100).

6.1. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA)

TİKA Somali'de ilk faaliyette bulunan kuruluşlardan biridir ve 2011 yılından beri çalışmalarına aralıksız devam etmektedir. Çeşitli STK'larla sosyal ve ekonomik iyileştirme konularında işbirliği içerisinde olan TİKA, Somali'de tarım arazilerinin verimli olması sebebiyle Somali'de tarım konusunda birçok çalışma yapmıştır. TİKA hayvancılığın kalkınması amacıyla birçok hibe vermiştir. YTB (Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı) ile işbirliği bulunan TİKA, eğitim alanında da faaliyetler göstermektedir. Üniversitelerde yapılan analizler sonucunda 400 bilgisayar ve 100 yazıcı hibe verilmiştir (Şahin vd., 2019: 105).

TİKA ayrıca, Somali koordinasyon kurulu için de sekreterlik görevini üstlenmektedir. TİKA, Somali'de sadece bir yardım kuruluşu değil yardımlardan daha fazla yarar sağlanabilmesi amacıyla yardımları koordine eden bir kuruluş statüsündedir. Buna örnek olarak 2011 senesinde, Somali'de bulunan Mogadişu Program Koordinasyon Ofisi kurmak suretiyle, yardım ve lojistik altyapılarının tesis edilmesi konularında projeleri yönetme sorumluluğunu üstlenmesi gösterilebilir. İlk olarak Mogadişu'da iç savaş sebebiyle ağır hasar gören yollar asfaltlanmıştır. 2014 yılında 25 km uzunluğunda çift şeritli yol inşa edilmiş, yolların kenarlarına ise 736 adet güneş panelleri kurulmuştur. 19 Mayıs 2014'te kullanıma açılan yolun törenine dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan bizzat katılmıştır (TİKA, 2015). Böylelikle, önemli noktalar arasındaki trafikte güven sağlanmıştır. Yetimhanelerin inşası konusunda da çalışmaları bulunan TİKA, 420 yetimin bulunduğu Derbil ve İleys yetimhanelerinin tüm masraflarını karşılamıştır. Buna ek olarak 2014 senesinde, Somaliland' deki Hargeisa kentinde bulunan yetimhanenin inşasının tamamlanmasını sağlamıştır (TİKA, 2015).

Mogadişu'da çeşitli hükümet binalarının ve yeni parlamento binasının inşası da TİKA tarafından yapılmıştır. Bu bağlamda, 2011-2015 yılları arasında TİKA tarafından, AFAD, Kızılay, Türk Diyanet Vakfı, Sabah Gazetesi ve Turkuaz Grubu işbirliğinde "Somali'ye Acil Yardım

Kampanyası Projesi” başlatılmıştır. Proje kapsamında Somali’ye yapılan acil yardımlar kapsamında TİKA tarafından; Yetersiz beslenmeye maruz kalan çocuklar için 2.6 ton çocuk maması, süt tozu ve B12 vitaminine sahip bisküviler, çocuklar için 750 kg şekerleme, su, meyve ve tatlı, susuzluk ve kuraklık sebebiyle ortaya çıkan hastalıklarda kullanılmak üzere 1 ton muhtelif ilaç ve malzemeler, IDP kamplarında yaşayanlar için 1,3 ton yaklaşık 1.000 kişilik gıda malzemesi, 5 adet tam donanımlı ambulans, 1 adet Su Sondaj Makinesi, 1 adet Jeneratör temin edilerek gönderilmesi sağlanmıştır (TİKA, 2015).

Özellikle tarım konusunda çok başarılı projelere imza atan TİKA,İHH ve TİKA işbirliğinde yürütülen proje kapsamında, Somali Tarım Okulu 16.03.2013 tarihinde 20 öğrenciyle eğitime başlamıştır. Somali Tarım Okulu’nda, 4 hafta süreyle uygulamalı eğitim alan öğrencilere toprak işleme, tohumdan fide elde etme, arıcılık, hayvancılık gibi konularda teorik ve pratik eğitim sağlandığı bilinmektedir (TİKA, 2015). TİKA, 2020’de Somaliland ’deki Gobiley bölgesine 40 kg domates, biber, lahana gibi tarımsal ürünlerin üretim malzemelerini temin etmiş, bununla da kalmayıp çiftçilere zirai eğitim de vermiştir (TİKA, 2020). Ayrıca, Somali’de gelir elde edilebilmesi için TİKA tarafından yürütülen proje kapsamında Hawd bölgesinde modern arıcılık konusunda da eğitimler verildiği bilinmektedir, bu bağlamda 15 Somali çiftçi yine 2020 yılında arıcılık alanında eğitim almıştır (TİKA, 2020).

6.2. KIZILAY

Somali konusunda Türkiye’nin güdümünde bir kuruluş olan Kızılay’ın en büyük özelliği 2011’den beri Somali’deki faaliyet gösteren en aktif yardım kuruluşu olmasıdır. Kuraklık sorunundan büyük ölçüde zarar gören Afrika ülkeleri ve özellikle Somali’ye yardımda bulunan Kızılay örgütü, bir kampanya başlatmış ve 100 milyon lira bağış toplamayı başarmıştır. 13’ü Türk olmak üzere yaklaşık 213 çalışanı bulunan Kızılay, Son yıllarda Somali’deki insani yardımlardaki başarısıyla, Türk bürokratların ve uluslararası kuruluşların beğenisini kazanmıştır (Şahin vd., 2019: 108). Dahası, Cezire Hayat Çadır Şehri’ne ziyarette bulunan BM heyeti, insani yardım operasyonu kapsamında devam eden çalışmalarla alakalı bilgi alıp incelemelerde bulunmuştur. Çadır kentin Afrika’da Sphere Standartlarını sağlayan tek kamp olması Kızılay’ın faaliyetlerinin önemini anlaşılması bakımından büyük önem taşır.

Kızılay’ın aktiviteleri 3 farklı alana ayrılmaktadır. Kızılay’ın çalışmalara devam ettiği ilk yer, 25.000 civarı insanın yaşamını sürdürdüğü Cezire Çadır Kentidir. Mogadişu alanlarının tarlalarının elverişsiz olduğu anlaşılmış ve bir alan 2.500 aileye hizmet etmek adına bir çadır kent kurulmuştur(Kızılay, 2014: 3). Ayrıca, Cezire Hayat Çadır kentine Birleşmiş Milletler Uluslararası Çocuklara Acil Yardım Fonu (UNICEF) tarafından 60 metrekarelik 4 tane derslik inşa edilmiştir. Sınıflarda, toplamda 240 öğrenciye örgün eğitim verilmektedir. Kızılay, eğitim gören çocuklarla sürekli olarak ilgilenmekte ve ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmaktadır(Kızılay, 2014: 5). İlçe tarzında dizayn edilmiş kampta çamaşırhane, oyun parkı, mescit, çadır sağlık merkezi ve su kuyuları bulunmaktadır. Çadır kentte kurtarma malzemelerinin dağıtımı için, gıda kolisi şeklinde düzenli aralıklarla Karadeniz, Marmara, Akdeniz ve Ege Denizi olmak üzere 4 dağıtım noktası oluşturulmuştur. Yemek yapımı için kullanılmak üzere inşa edilen 3000 adet mobil fırının masraflarının da Kızılay tarafından karşılandığı bilinmektedir.

İkinci aktivite alanı da günlük yemeklerin üretildiği merkezdir. Burada hazırlanan yiyeceklerin Mogadişu'nun 33 farkı bölgesinde yetimler, okullar ve sağlık merkezlerine dağıtımı yapılmaktadır. Bir diğer Kızılay hizmeti de hava ve deniz üzerinden gelen yardımların stok edildiği 6000 m²'lik depodur. Şeker, un vb. gıda maddelerinin saklandığı depoda 50 adet ağır iş makinesi de halkın hizmetine verilmiştir. Kurban organizasyonu kapsamında kullanılan soğuk odanın resmi açılışı 26 Kasım 2011 tarihinde dönemin Başbakan Yardımcısı Bekir Bozdağ tarafından yapılmıştır (Kızılay, 2014: 11). Kızılay'ın kısa ve orta vadeli planları olduğu gibi uzun vadeli planları da mevcuttur. Kızılay, Kurban Bayramı kapsamında kurbanlık faaliyetler gerçekleştirerek etin hijyenik koşullarda dağıtılmasını amaçlamaktadır. 2013 yılında gerçekleştirilen Kurban faaliyetleri kapsamında 100 adet Somaliland' de ve 300 adet Somali Federal Cumhuriyeti'nde olmak üzere toplam 400 adet büyükbaş kesilerek ihtiyaç sahiplerine temin edilmiştir (Kızılay, 2014: 11).

Başkentteki faaliyetlere destekte bulunan Kızılay, İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) ile işbirliği içinde mühendislik bölümü de açmayı planlamaktadır. İBB ile birlikte devam ettirilen "Kentsel Dönüşüm ve Mogadişu Belediyesi'ne Kapasite Kazandırılması" adlı insani yardım çalışması da bulunmaktadır. Somali İnsani Yardım Operasyonu kapsamında; Kızılay ile İstanbul Büyükşehir Belediyesi Başkanlığı arasında kuraklık ve kıtlıktan zarar gören halk için yapılacak yardım etkinliklerini yönetme konusunda mutabakata varılmış olup 16.09.2011 tarih ve 2029 sayılı meclis kararı ve Yönetim Kurulunun 27.10.2011 tarih ve 23 sayılı kararı ile İşbirliği Protokolü imzalanmıştır (Kızılay, 2014: 15). Proje doğrultusunda, İdari Bina, Personel Yatakhaneleri, Atölyeler, Asfalt Tesisi ve Beton Santralinin teknik raporlar tamamlanmış, 2013 yılı Mayıs ayı içerisinde söz konusu binalar kullanıma açılmıştır. Kızılay-İBB ortaklığı ile, Mogadişu' da 4 ayrı noktada yağmur suyu ve atık suların toplandığı su toplama havzaları yapılmakta ve ızgara sistemiyle biriken suların mevcut havzalara tahliyesi sağlanmaktadır.

Buna ek olarak, İstanbul Büyükşehir Belediyesi ile işbirliği içinde yürütülen Badana ve Çöp Toplama Projesi 2014'te hayata geçirilmiştir. Bu proje sayesinde: 1-) Temiz çevre hakkında kamu bilinci oluşmaya başlamıştır. 2-) Çöp torbaları yerel halka dağıtılmış ve onların yaşam alanları çevresindeki çöpleri toplamaları teşvik edilmiştir. 3-) Toplanan çöpler, kamyonlarla belirlenen atık alanlarına aktarılmaktadır. 4-) İlçelerde, duvarların boyanması ve badana için yerel halk, boya malzemesi dağıtılarak teşvik edilmiştir (Kızılay, 2014: 14).

6.3. Diyanet İşleri Başkanlığı Somali Din İşleri Müşavirliği

Türkiye'nin Somali'deki yumuşak güç politikası adına en önemli araçlardan birisi de İslam kimliğidir. Nüfusun çoğunluğunun Sünni Müslümanların oluşturduğu Somali'de, Türkiye'nin çalışmaları İslam kimliği ile büyük bir meşruiyet kazanmaktadır. Dini diplomasi faaliyetleri bağlamında Somali'ye yapılan Türk yardımlarının büyük bir bölümünü ülkede etkin şekilde çalışmalarını sürdüren kurumlardan Diyanet İşleri Başkanlığı gerçekleştirmekle birlikte, kurum tarafından 2014 yılında Mogadişu'da Din Hizmetleri Müşavirliği kurulmuştur. İlk olarak gıda ve acil ihtiyaçlarının sağlanması amacıyla çalışan ve kuruluşlar, sonrasında eğitim ve din hizmetlerine katkıda bulunmaya başlamışlardır. Türkiye'nin çok yönlü dış politika anlayışıyla din olgusu özellikle Afrika'da Türkiye'nin yumuşak güç konusunda vazgeçilmez unsurlarından biri olmuştur (Şahin vd., 2019: 109). Zaman içerisinde yaptığı çalışmaların yanında Büyükelçiliğin açılmasıyla

yapılan aktiviteler daha planlı hale gelmiştir. Diyanet dini eğitimleri için İlahiyat ve İmam-Hatip Liselerine öğrenci getirmiştir.

6.4. Türk Hava Yolları (THY)

Ulaşım stratejisi konusunda, Türkiye'nin açılım yaptığı yerlerin doğrudan ilgisi bulunmasıyla birlikte, insani diplomasinin politikasını nüfuzlu bir şekilde kullanabilmesi adına özerk bir şirket olan THY'nin önemi oldukça fazladır. Bu bağlamda THY'nin hangi noktalara ulaşacağı meselesi bir havayolu şirketinin hangi noktalarda faaliyet göstermesi konusundan çok daha fazlasıdır. Dahası, Türkiye'nin stratejik vizyonunda hangi ülkelerin ne kadar yer alması gerektiğini de belirleyen bir etken olabilmektedir. Afrika'nın 24 ülkesine 37 farklı sefer seçeneği sunan THY'nin, 5 Mart 2012'de Somali'ye seferlerini başlatması, Türkiye-Somali ilişkilerinin gelişebilmesi açısından çift yönlü bir kazanıma neden olmaktadır. Seferler sayesinde THY hem Türkiye'nin Afrika'daki siyasi ve ekonomik alandaki nüfuzunu arttırmasına yönelik bir kazanç sağlamış hem de Türkiye'nin Somali'ye yönelik insani diplomasi politikasının daha işlevsel olması adına katkıda bulunmuştur. THY'nin Somali'deki varlığının, Somaliler için de önemli sonuçları olduğu bilinmektedir. THY'nin Mogadişu-İstanbul seferleri aracılığıyla, senelerdir dış dünyadan izole olmuş Somaliler İstanbul üzerinden toplam 144 ülkeye erişim imkânı bulmuşlardır. THY'nin Somali'ye sağladığı kolay ulaşım fırsatı ile diaspora konumundaki Somalilerin bazıları seneler sonra ilk defa ülkelerine dönme şansı bulmuşlardır (Özkan, 2014: 101).

6.5. İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı (İHH)

1996 yılında Somali'deki faaliyetlerine başlayan İHH, Somali'ye yardımlarına hız kesmeden devam etmektedir. 2011'de Somali'de yaşanan büyük açlık krizi ile birlikte, çok ihtiyaç duyulan insani ve acil yardımların yanı sıra kuraklık döngüsünü kırmak için Somali'de orta ve uzun vadeli altyapı ve eğitim operasyonları İHH tarafından sürdürülmektedir. Toplanan tüm bağışlar, Somali halkının yararına olacak şekilde kısa, orta ve uzun vadeli projelere ayıran İHH, İlk olarak dört kargo gemisiyle kuraklık nedeniyle kıtlıktan etkilenen insanlara gıda taşımış ve Somali'nin kalkınması için gerekli eğitim ve altyapı projeleri başlatmıştır.

Buna ek olarak, 2011'de planlanan ve 2013'de faaliyetlerine başlayan 1.500 öğrenci kapasiteli bir yetimhane ile Somali'de yaşayan yetimlerin barınma ve eğitim ihtiyaçları için hizmet vermeye başlanmıştır (İHH, 2017: 2). Halkın su kaynaklarına erişimini arttırmaya önem veren İHH, Somali'de devam eden kuyu açma faaliyetleriyle birlikte günümüze kadar ülke genelinde 1.669 yüzey su kuyusunun açılışını tamamlamıştır (İHH, 2017: 2). Tarımsal sulamaya destek vermek için İslam Kalkınma Bankası (IDB) ortaklığı ile 36 derin su kuyusunun açılmasını sağlamıştır. Ülkedeki çatışmaların sebebiyle yetim kalan çocukların sahiplenilmesi ile de ilgilenen İHH, bu doğrultuda çok sayıda yetimi sponsor destek programına katarak yetimlere ihtiyaçlarını karşılamak adına düzenli yardım yapmaktadır (İHH, 2017: 3). 2008'den bu yana Afrika Katarakt Projesi'yle, Somali'de ücretsiz göz taraması ve ameliyatlara gerçekleştiren İHH, proje doğrultusunda, 14.000 kişiye ücretsiz göz ameliyatı olanağı sağlayarak iyileşme imkânı sunmuştur. Ayrıca TİKA ile ortaklaşa başlatılan Tarım Okulu projesiyle kırsal kesim çiftçilerine eğitimler vermektedir.

6.6. Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD)

Somali AFAD'ın uluslararası insani yardım faaliyetlerinin en önemli kollarından biri olmuş, AFAD 2009 senesinde faaliyete başladığından beri Somali'ye toplam 217 milyon \$ tutarından fazla yardımda bulunmuştur. 2011'den bu yana özellikle 2011-2016 yılları arasında iç krizler sebebiyle yardım katkısında bulunduğu bilinmektedir. 2016'da başkent Mogadişu'da bir caminin inşası için insani yardım malzemesi gönderilmiş, 2017 yılında ise ülkeye hem nakdi yardım hem de toplam 13 bin ton gıda yardımı gönderilmiştir (*AFAD Uluslararası İnsani Yardım Raporu*, 2020: 37). 14 Ekim 2017'de iç çatışmalar sırasında meydana gelen bir patlamadan sonra AFAD Somali'ye yardımda bulunmuştur; patlamada ise 277 kişi yaşamını yitirmiş, 300 kişi de yaralanmış ve yaralılar tedavi amacı ile Türkiye'ye getirilmiştir.

AFAD hesaplarında toplanan yardım tutarları; nakliye, lojistik depo kiralanması, liman, gümrükleme ve kargo bedellerinin karşılanması, TİKA tarafından Somali'ye gönderilen makine, teçhizat, personel giderleri, Mogadişu Havalimanı ve içme suyu projeleri, ülkemize getirilen Somalili öğrencilere ait giderler, ülkemize getirilen yaralı ve refakatçilerine ait uçak bileti giderleri, TOKİ tarafından hastane inşası, Sağlık Bakanlığı tarafından sahra hastaneleri, sağlık personeli giderleri, tıbbi malzeme, ilaç ve ambulans bedelleri, ülkemize getirilen hasta ve yaralı yakınlarına ait harcamalar gibi konularda peyderpey kullanılmaktadır.

AFAD, Orman ve Su İşleri Bakanlığı'na bağlı Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü'nün 2015'teki Somali Temiz İçme Suyuna Ulaşım Projesi'ne katkıda bulunmuş ve ayrıca sondaj makinesi, kompresör, su tankeri, kamyon, jeneratör ve sondaj malzemesinden oluşan ekipmanı bölgeye ulaştırmıştır. Başkent Mogadişu'daki çalışmalar sonucunda 20 adet su kuyusu inşa ederek, yaklaşık 175.000 kişiye yetecek içme ve kullanma suyu elde etmiştir.

2019'da ise AFAD'ın Somali'deki yardım faaliyetleri doğal afetler nedenlidir. Somali ve Etiyopya'nın dağlık bölgelerindeki şiddetli yağmurlar, bazı nehirlerin taşmasına sebebiyet vermiş, su baskınları tarım alanlarını ve yerleşim altyapılarını yok etmiş ve bazı alanlarda geçim kaynaklarını zarara uğratmıştır. UNICEF istatistiklerine göre, selden etkilenen yarım milyon insan arasında 200.000'den fazla çocuk bulunmaktadır. Ayrıca okullar kapatılmaya mecbur kalmış, eğitime ise geçici ara verilmiştir. Yaklaşık 5 milyon Somali halkının yardıma ihtiyacı olan bir dönemde, AFAD, 500,000'den fazla insanı mağdur bırakan şiddetli yağmur ve sellerle mücadele faaliyetlerine destek amacıyla Somali'ye toplam 200.000 ABD Doları değerinde gıda ve klor tableti göndermiştir (*AFAD Uluslararası İnsani Yardım Raporu*, 2020: 37).

7. Türkiye'nin Yardımlarına Yönelik Eleştiriler

Son 30 yıldır dünya siyasetinde Somali başarısız devlet, açlık ve güvenlik problemlerinin bitmediği bir yer olarak kabul edilmektedir. İlk olarak Somali'nin Davutoğlu'nun ifadesiyle "eski misyonunu üstlenmesi, psikolojik yenilenmenin miladını oluşturacak bir adım"(Türkiye Dışişleri Bakanlığı, 2013) ihtiyacı bulunmaktaydı. Erdoğan'ın tarihi Somali ziyareti 20 yıl sonra Somali'ye gelen ilk Başbakan olarak Somaliler nezdinde bu miladı oluşturmuştur. 5. Büyükelçiler Konferansı'nın 3. oturumunda konuşan zamanın Başbakan Yardımcısı Bekir Bozdağ, bu konuyla ilgili olarak durumu şöyle ifade etmiştir:

“Türkiye, milleti ile birlikte yardım elini uzatan dünyada tek ülkedir. Türk STK’lar ve Türk halkı gönül hazinesinden verdiği paralarla bu yardımlara ortak olmaktadır. Türkiye’nin Somali’ye yaptığı yardımları soranlara yardımların yüzde 100’ünün halkın desteği ile yapıldığını söylediğimizde inanamıyorlar. 2011 yılında Somali’de yaşanan dram üzerine Başbakanımız Mogadişu’ya eşi, bakanlar, sanatçılarla birlikte gitmişti. Somalililer bu ziyareti bir milat olarak kabul ediyorlar. ‘Türkler imdadımıza yetişti, yaşama umudumuz daha da güçlendi’ algısı ile karşılıyor. Türkler gelene kadar burada insanlar hastalandıkları zaman Azrail’i bekliyordu, Türkler geldikten sonra artık Azrail’i değil doktorları, hemşireleri bekliyorlar”(Öztürk & Yetim, 2013)

Somalilerin Türk yardımlarına yönelik olumlu sonuçlar aldığı konulardan biri sağlık sektörüdür. Somali’de şu an Yeryüzü Doktorları isimli bir STK’nın çalıştığı Şifa Hastanesi bulunmaktadır. Dahası, Sağlık Bakanlığı tarafından yapılan 200 yataklı hastane, Kimse Yok Mu Derneği (KYM) tarafından yapılan iki ameliyathaneli ve 60 yatak kapasiteli Somali’deki ilk eğitim ve araştırma hastanesi bulunmaktadır.

2012’deki bir röportajda Sahra Hastanesinde görevli sağlık çalışanlarının başında bulunan Uzman Dr. Ömer Tuna ülkenin sağlık konusundaki ahvali ve yapılan hizmetler hakkında şöyle demiştir: *“Mogadişu’da insanlar çok kötü şartlarda yaşamlarını sürdürmeye çalışıyor. Hem barınma hem de beslenme sıkıntısı var ama en önemlisi sağlık problemleri var. Burada Somali’nin yerel hastanelerini de görme imkânımız oldu, çok kötü şartlardalar ve ücretli hizmet veriyorlar. Bizim burada verdiğimiz hizmet tabi ki yerel hastanelere göre daha kaliteli. Hastalar buraya geldiklerinde muayene oluyorlar, ilaçlarını ücretsiz alıyorlar, gerekiyorsa ameliyatlarını yapıyoruz. Dolayısıyla iyi bir hizmet sunduğumuzu düşünüyorum. Hastalar memnuniyetlerini de ifade ediyorlar. İnsanlar bu nedenle hastanemize rağbet ediyor, 140 kilometre uzaklıktan muayene olmaya gelen hastalar var. Günlük ortalama 600 hasta muayene ediyoruz, 8-10 civarında ameliyat yapıyoruz.”*(Anadolu Ajansı, 2012).

Türkiye’nin olumlu sonuçlar aldığı diğer bir husus ise lojistik ve ulaşımdır. Somali’de izlenen yardım ulaştırma ve lojistik temin etmekteki yöntemi sadece Somaliler tarafında değil, uluslararası alanda da beğeni kazanmıştır. Türkiye’nin Somali’de ortaya koyduğu “Türk usulü yardım anlayışı”, yardımların Mogadişu limanına dağıtım yapılmadan bırakılması ya da araçlarla dolaylı yoldan Somali’ye gönderilmesi değil, bizzat yardıma muhtaç kişilere direkt teslim edilmesidir (Alegöz, 2013: 96). Türkiye usulü yardım, Somaliler tarafından memnuniyetle karşılanmaktadır. Bunun en önemli nedeni de Türkiye’nin Somalilere verdiği güvendir.

Somali Hükümeti Bakanı Meryan Qasim, Batı ile Türk insanın yardımları değerlendirildiğinde diğer ülkelerin yardımları BM aracılığı ile gönderirken Türklerin bizzat Somali’ye gelerek, kuyu açarak, yemek pişirip dağıtarak Somali insanının yanında olduğunu söylemiştir (Mynet.com, 2013). Türkiye’nin, Somali eğitimi alanında da yardımları oldukça fazladır. Türkiye’de burslu olarak eğitim gören 1.600 civarı Somali öğrenci bulunmaktadır. İlahiyat, Mühendislik, Tıp gibi alanlarda özellikle Somali’nin ihtiyaçları öncelik olmak üzere Sosyal ve Fen bilimleri alanlarında ücretsiz ve burslu eğitim verilmektedir. Somalili öğrencilerin ücretsiz eğitim aldığı okulların Somali’nin geleceğine yatırım olduğunu belirten Somali Başbakanı Abdiveli Muhammed Ali, "Son

20 yılda çok sıkıntı çektik. Yeter artık. Somali, Türkiye'nin katkılarını unutmayacaktır. Ümidimiz, şansımız Türkiye" demiştir. (Haberler.com, 2011)

Somalililerin Türk yardımına yönelik olumlu algısının bir başka örneği de THY'nin bölgedeki varlığıdır. THY'nin Somali seferlerine başlaması, Somali tarafından büyük bir sevinçle karşılanmıştır. Senelerdir Somali'deki çatışma ve Somali'ye ulaşım noktasındaki güçlükler hem diasporanın eğitimli ve tüccar insanlarını Somali'nin dışında tutmakta hem de diasporanın yeni neslinin köken ülkeleri olan Somali'yi tanıma konusundaki işlerini zorlaştırdığı bilinmektedir. THY, Somali diasporasını Somali ile entegre ederek tabiri caizse bir köprü olmuş, buna ek olarak da Somali ile diğer ülkeler arasındaki ilişkilere katkıda bulunmuştur. Türkiye'nin insani yardımları Somalilerin çoğunluğu tarafından olumlu tepkiye neden olsa da yardımların aslında farklı amaçlarla yapıldığını söyleyen kesimler de bulunmaktadır. Mubarak'e (Mubarak, 2012) göre El-Şebab taraftarı bazı din adamları cami ve medreselerde Türkiye aleyhinde konuşmalar yapmaktadır. El-Şebab gibi bazı örgütler Türkleri Emperyalist devletler için çalışan laik casuslar olmakla suçlarken, bazıları da Türklerin, Somali'yi dindar bir devletten laik bir devlete dönüştürmeye çalıştığını düşünmektedir. Nitekim Somali'de "laikleşmek kâfir olmaktır" anlayışı özellikle bazı kesimlerde mevcuttur. El-Şebab taraftarları, Türkiye'ye eğitim için gönderilen öğrencilere de tepki göstermektedirler. Bunun nedeni öğrencilerin Türkiye'de askeri eğitim aldıklarını düşünmeleridir. El-Şebab'ın Türkiye'ye gönderilen öğrenciler konusundaki bir başka düşüncesi de bu öğrencilerin Sünni İslam'ın değiştirilmiş şekli olan Türk İslamcılığı üzerine eğitim almalarıdır (Mubarak, 2012).

El-Şebab Mogadişu'yu terk etse de kimi zaman hala federal hükümete gözdağı vermek için Somali halkına ve hükümete karşı özellikle intihar eylemleri olmak üzere saldırılarda bulunmaya devam etmektedir. Somali'deki Türk Büyükelçiliğine yapılan saldırı sonucu bir Türk özel harekât görevlisi yaşamını yitirmiş, iki Türk polisi ve Somali güvenlik görevlileri ise yaralanmıştır. El-Şebab Türk Büyükelçiliğine yapılan saldırıyı üstlenmiş ve Türklerin faaliyetlerinden dolayı rahatsızlıklarını ifade etmişlerdir (Nuxurkey, 2012). El-Şebab örgütü ayrıca Türk yardım çalışanlarını "Batılı paralı askerler" olarak nitelendirmiş, ayrıca Türkiye'nin yardımları yapmaktaki gerçek niyetinin Somali'nin iyiliği değil, kendi çıkarlarını gerçekleştirmek ve Somali'de aktif olan İran'ı dengelemek olduğunu iddia etmiştir.

Uluslararası toplum ise meseleye olumlu veya olumsuzdan ziyade eleştirel yaklaşmaktadır. Türkiye'nin Somali yönetimi ile askeri ortaklığı bulunmasına karşın, senelerdir süregelen reform programları ve mevcut mekanizmanın dışında olabileceği kaygıya neden olmaktadır. Bu bağlamda, Somali'de güvenlikten sorumlu olan African Union Mission In Somalia (AMISOM), Türkiye'nin Somali'deki bağımsız rolünün karışıklıklara sebebiyet verdiğinin altını çizmektedir (Bingöl, 2013: 101). Bir başka önemli unsur da yolsuzlukların oluşabilme ihtimalidir. Nitekim uluslararası toplumda Somali'de Türk yardımlarının bazı kimselerin çıkarı amaçlı harcanacağı endişesi de bulunmaktadır. Türkiye'nin Somali'ye yönelik yardımlarının aşırı derecede insani odaklı olduğu, fakat bu çalışma şeklinin uzun dönemde Somali halkına zarar verebileceği konusu da uluslararası toplum tarafından sürekli olarak gündeme getirilmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRMELER

Türkiye'nin Soğuk Savaş boyunca güvenlik ve ekonomik endişesi yüzünden bir anlamda ilgisini Batı'ya vermesi, Afrika ülkeleriyle olan ilişkilerini fazlasıyla azaltmasına neden olan en önemli olgulardan biridir. Nitekim Soğuk Savaş ekonomik açıdan alternatif kaynaklara odaklanılmasına olanak vermediği gibi güvenlik boyutunda da dış politikanın Batı odaklı güvenlik parametrelerini izlemesine sebep olmuştur. Yine de Soğuk Savaş'ın sonra ermesi ile birlikte yeni bir döneme başlamış, bu dönem elindeki zengin imkânları yeterince kullanabilen ülkeler için bazı fırsatlara yol açmıştır.

Türkiye'nin 2003 yılındaki Afrika açılım planı ve Türkiye tarafından 2005 yılının Afrika yılı seçilmesi bu konudaki en önemli olgulardır. Afrika'da ve özellikle Somali'de yaşanan çatışma durumu ve başarısız devlet oluşumu, 2011'de yaşanan açlık krizinin meydana getirdiği insanlık dramı, Türkiye tarafından Afrika'da yapılabilecek bir açılım konusunda önemli bir fırsat olarak görülmüştür. Cumhuriyet tarihi boyunca en kapsamlı yardım kampanyası Somali'ye yönelik başlatılmıştır ve bu yardımlar artarak devam etmektedir. Türkiye, Somali'deki açlık tehlikesinin dünya medyasında yer aldığı dönemden itibaren oluşan gıda krizine hızlı ve acil bir şekilde cevap vermiştir. Türkiye'nin yardım kapsamında gıda, sağlık, altyapı ve eğitim alanlarında Somali'ye yönelik katkıları bahsedilebilir. Ancak Somalilere göre Türkiye'nin kendilerine esas yardımı “umut” noktasında vermiştir.

Somali politikası hakkında yapılan genel bir analizde yardımların başladığı tarih olan 2010'dan günümüze kadar gelen zaman diliminde, Türkiye'nin nispeten başarılı bir politika izlediği söylenebilir. Bu politikanın can alıcı noktası ise insanı merkeze alan “insani diplomasi” politikası bulunmaktadır. 2011 yılında dönemin Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Somali ziyareti ardından TİKA, Diyanet, AFAD ve Kızılay gibi kurumlar ile bazı STK'ların katılımıyla, Türkiye'nin en büyük yurtdışı operasyonu başlamıştır. O tarihten bu yana insani yardımı ve kalkınma alanında Somali'ye yaklaşık 400 milyon ABD doları yardım yapılmıştır. Son yıllarda Somali, TİKA'nın yaptığı resmi kalkınma yardımlarından en çok yararlanan ülkelerden biri olmuştur. Türkiye yardımlarını Somali'de başarılı kılan en büyük özellik, devlet ve devlet dış kurumların birlikte çalışmasıdır. Türkiye, Ahmet Davutoğlu'nun ifadesiyle Somali'de milyarlarca dolar harcayıp da kazanamayacağı bir kamu diplomasisi elde etmiştir (Türkiye Dışişleri Bakanlığı, 2013). Beyaz Avrupalı bir insanın belki de gezmeye cüret bile edemeyeceği başkent sokaklarında TİKA ve Kızılay çalışanları halk ile beraber Somali'yi güzelleştirmek amacıyla seferber olmuş haldedirler.

Somali halkında ise tabii ki Türkiye'nin Somali'deki etkisi hakkında farklı görüşleri mevcuttur. Somali halkının büyük çoğunluğu ve hükümet yetkilileri Türkiye'nin Somali'deki varlığını olumlu karşılarken, El-Şebab örgütü ve taraftarları ise bunu olumsuz olarak görmektedir. El-Şebab'a göre seküler Türkiye, Batı'nın Somali'de casusluğu için yardımları yapmaktadır. Eleştirel görüş ise Türkiye'nin yardımları genel anlamda olumlu bulmakta ancak Türkiye'ye gönderilen öğrencilerin Somali'nin daha çok ihtiyacı olan mühendislik, tıp gibi alanlarda değil ilahiyat fakültelerindeki eğitim almalarını istemektedir. Son yıllarda Türklere dair saldırılar olduysa da bunlar Somali halkının tarafından değil, El-Şebab örgütü ya da Türkiye'yi Somali'de istemeyen bir takım gruplar tarafından yapılmaktadır.

Türkiye ile diğer devletlerin en önemli farkı, diğer devletler bekle gör stratejisinden yola çıkarak yardımları teslim edip dağıtılmasından sonraki kısım olan ihtiyaç sahiplerine ulaşmasıyla ilgilenmemişlerdir. Fakat Türkiye, Somali hükümetinin kendi halkına dağıtmasını beklemek temelli bir strateji yerine, Somali halkıyla doğrudan iletişim kurarak ve hükümetle ortak çalışarak Somali'deki canlanmayı halktan başlatmıştır. Dış politikada Afrika odaklı çalışmalarda sürdürülebilirliğin temel amaçlardan biri olması çok önemlidir. Her ne kadar Türkiye'nin Afrika politikası belki de Türkiye'nin en başarılı alanlarından biri olsa da, Somali konusunda sürdürülebilirlik konusu tartışma konusudur. Ankara çok iyi bir giriş ile başlayan Somali hikâyesini kuşkusuz iyi bir şekilde bitirmeyi planlamaktadır. Ancak bunun için Türkiye'de Somali'ye yönelik ilgi, araştırmaların ilk yıllara göre artmasına ve sürekli bir halde Somali meselesindeki gelişmeleri doğru şekilde analiz eden ve politika üreten bir mekanizmaya gereksinim vardır.

KAYNAKÇA

- AFAD Uluslararası İnsani Yardım Raporu. (2020). AFAD/T.C. DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI.
- Akpınarlı, N. (2009). *Fragility of the "Failed State" Paradigm, A Different International Law Perception of Absence of Effective Government*. Martinus Nijhoff Publishers.
- Alegöz, H. İ. (2013). *ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE İNSANİ DİPLOMASİNİN ROLÜ: TÜRKİYE-SOMALİ ÖRNEĞİ*. Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Anadolu Ajansı. (2012, Kasım 14). *Türk doktorlar Somali'de şifa dağıtıyor*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turk-doktorlar-somalide-sifa-dagitiyor/309583>
- Barnes, C., & Hassan, H. (2007). The Rise and Fall of Mogadishu's Islamic Courts. *Journal of Eastern African Studies*, 1(2), 151-160. <https://doi.org/10.1080/17531050701452382>
- Batır, K. (2017). Uluslararası Hukukta Devlet ve Başarısız Devletler: Somali Örneği. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4), Article 4. <https://doi.org/10.31454/usb.381488>
- BBC. (2009, Aralık 10). *Somalia Suicide Bomber was from Denmark*. Somalia Suicide Bomber Was from Denmark. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/8406886.stm>
- Bingöl McDonald, D. (2012). Imperial Legacies and Neo-Ottomanism: Eastern Europe and Turkey. *Insight Turkey*, 14(4), 101-120.
- Bingöl, O. (2013). Somali'de Barış ve Kalkınma Sürecinde Türkiye'nin Rolü. *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 7(13), 81-106.
- Clarke, W., & Herbst, J. (1996). Somalia and the Future of Humanitarian Intervention. *Foreign Affairs*, 75(2), 70-81.
- Çelenk, M. (2021). Eş-Şebâb Hareketi ve Somali'de İslam'ın Geleceği. *İLSAM Akademi Dergisi*, 1(1), 55-83.

- Çevik, B. S., & Seib, P. (2015). Introduction: Why Turkey's Public Diplomacy Matters. İçinde *Turkey's Public Diplomacy* (1. bs). Palgrave Macmillan.
- Davutoğlu, A. (2001). *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*. Küre Yayınları.
- Haberler.com. (2011, Kasım 27). Bozdağ: Amacımız Somali'ye Yardım. www.haberler.com/bozdag-amacimiz-somali-ye-yardim-3153069-haberi/
- Haberler.com. (2013). *Muhammed Ali: Erdoğan Allah'ın bir lütfü*. <http://www.sondakikahaberleri.info.tr/haber/511164-muhammed-ali-erdogan-allah-in-bir-lutfu>
- Iskenderov, P. (2016). Erdoğan's Neo-Ottomanism Shift: What Makes It So Dangerous?., *Online Journal of Strategic Culture Foundation*. <https://www.strategic-culture.org/news/2016/05/21/erdogans-neo-ottomanism-shift-what-makes-so-dangerous-i/>
- İHH. (2017). *Somali Krizi Raporu*. İHH. <https://ihh.org.tr/public/document/143/somali-krizi-raporu.pdf>
- Kızılay. (2014). *SOMALİ İNSANİ YARDIM OPERASYONU Mart 2014* (s. 21). KIZILAY.
- Lewis, I. M. (2002). *A Modern History of the Somalia: Nation and State in the Horn of Africa* (4.Baskı). Ohio University Press.
- Mubarak. (2012). *SomaliaReport- Turkey's Divine Mission*. <https://www.somaliareport.com/index.php/post/2731>
- Mynet.com. (2013, Ocak 11). "Batı Yardımları Somali'ye Aracılarla, Türkler İse Kendi Elleriyle Getirdi"—*İstanbul Haberleri*. <https://www.mynet.com/bati-yardimlari-somaliye-aracilarla-turkler-ise-kendi-elleriyle-getirdi-180100639539>
- Nuxurkey, M. (2012). *Roadside Bomb Targets Turks in Mogadishu*. http://www.somaliareport.com/index.php/post/3470/Roadside_Bomb_Targets_Turks_in_Mogadishu
- Özerdem, A. (2016). İnsaniyetçilik ve Türk Dış Politikası. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 13(52), 129-149. <https://doi.org/10.33458/uidergisi.463087>
- Özkan, M. (2014). *Doğu Afrika Jeopolitiği ve Türkiye'nin Somali Politikası* (s. 136). SETA.
- Öztürk, A. U., & Yetim, D. (2013, Mart 2). *Artık Somali'de açlıktan ölen insan kalmadı*. <https://www.iha.com.tr/haber-artik-somalide-acliktan-olen-insan-kalmadi-256930/>
- Şahin, G., Demircioğlu, Ö. F., & Buyruk, A. (2019). *Somali Barış, İstikrar Ve Kurumsallaşma* (s. 129). Milli Savunma Üniversitesi. <https://msu.edu.tr/enstituler/atasaren/SOMALI.pdf>
- TİKA. (2015). *Somali Proje ve Faaliyetler 2011-2015*. TİKA. <https://www.tika.gov.tr/upload/2015/Prestij%20Eserler/somali.pdf>
- TİKA. (2016). *TİKA Faaliyet Raporu 2016*. TİKA. <http://www.tika.gov.tr/upload/2017/YAYINLAR/Faaliyet%20Raporlar%C4%B>

1/2016/T%C3%BCrkiye%20Kalk%C4%B1nma%20Yard%C4%B1mlar%C4%B1%20Raporu%202016.pdf

TİKA. (2020). *TİKA Faaliyet Raporu 2020*.

Türkiye Dışişleri Bakanlığı. (2013, Ocak 2). *Dışişleri Bakanı Sayın Ahmet Davutoğlu'nun V. Büyükelçiler Konferansında Yaptığı Konuşma*. http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-ahmet-davutoglu_nun-v_-buyukelciler-konferansindayaptigi-konusma

Türkiye Dışişleri Bakanlığı. (2014). *Rep. Of Turkey Ministry of Foreign Affairs*. <https://www.mfa.gov.tr/default.en.mfa>

Ulus, M. M. (2012, Haziran 7). *Message from Istanbul II Conference to the Citizens of Somalia*. https://www.hiiraan.com/op4/2012/jun/24454/message_from_istanbul_ii_conference_to_the_citizens_of_somalia.aspx

UN. (2003). *Somalia UNOSOM I-Backgorund*. <https://peacekeeping.un.org/mission/past/unsom1backgr1.html>

Vidino, L., Pantucci, R., & Kohlmann, E. (2010). Bringing Global Jihad to the Horn of Africa: Al Shabaab, Western Fighters, and the Sacralization of the Somali Conflict. *African Security*, 3(4), 216-238. <https://doi.org/10.1080/19392206.2010.533071>

World Bank. (2021, Ağustos 30). *Somalia Overview: Development news, research, data | World Bank*. <https://www.worldbank.org/en/country/somalia/overview#1>

Yılmaz, K. (2014). Ülke Savunmasından Küresel Dini İstismar Eden Terörizme: “El-Şebab” Örneği ve Türkiye Açısından Yansımaları. *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi*, 5(1), 27-48.